

**Маъруза 7. Dorivor xom ashyosi meva
hisoblangan o'simliklarni o'rganish. Ulardan
olinadigan preparatlar va tibbiyotda qo'llanilishi**

Профессор А.К.Ганиев

Тошкент - 2023

Режа:

1. МЕВАЛАРНИ ТАЙЁРЛАШНИНГ УМУМИЙ
КОИДАЛАРИ
2. СИФАТ МЕЗОНЛАРИ
3. МЕВАЛАРИ ИШЛАТИЛАДИГАН ДОРИВОР
УСИМЛИКЛАР СИФАТИГА БАХО БЕРИШ

Умумий қоидалар

- *Мева ва уруғлар* пишиб етилган даврда йиғилади. Мевалар одатда эрталаб ёки кечқурун йиғиб олинади, кун исиганда йиғилса, қуруқ меваларнинг уруғи сочилиб кетиши мумкин.
- Мевалар турига қараб тайёрланади. Баъзилар кўл билан битта-битта узиб олинади, бошқалари эса таёқ билан қоқилади.

МЕВАЛАРНИ ҚУРИТИШ

- Қуритишнинг энг оддий ва осон усули табиий шароитда, яъни очик ҳавода қуритишдир. Лекин ўсимликларни очик ҳавода, қуёшда қуритилганда ер устки органлари ҳужайраларидаги яшил ранг берувчи хлорофилл ҳамда гул қисмларидаги ранг берувчи пигментлар парчаланиб кетиб, поя, барг ва қисман гуллар сарғайиб (кўпинча гуллар рангсизланиб) қолади. Хлорофилл пигменти парчаланиши билан бирга ўсимлик таркибидаги бошқа кимёвий бирикмалар ҳам гидролизланиши мумкин. Шунинг учун ҳам одатда қуёш иссиғида фақат ер остки органлар, пўстлок, мева ва уруғлар қуритилади.
- Мева қуритиладиган қуритгичларни ҳам доривор маҳсулотларни қуритишга мослаштириш мумкин. Бундан ташқари, ҳўл меваларни, масалан, черника, малина, клюквани рус печида (нон ёпиб бўлгандан сўнг) қуритса ҳам бўлади.

МЕВАЛАРНИ ИДИШЛАРГА ЖОЙЛАШТИРИШ (ҚАДОҚЛАШ)

- Стандарт ҳолига келтирилган доривор маҳсулотлар турига қараб ҳар хил қадоқланади. Доривор маҳсулотларни идишларга жойлаштириш (қадоқлаш) уларни ташқи таъсирлардан ва тўқилиш, сочилишдан, ишлатиладиган муддати ичида унинг сифатини ва ташқи кўринишини ўзгартирмасдан сақланишини ҳамда транспорт воситаларида жўнатиш ва ташишни таъминлаши лозим.
- Маҳсулотларни жойлаштиришга қоплар, халтачалар (пакетлар), тахтадан ва картон қоғоздан ясалган яшиклар ва қутичалар ҳамда тойлаш учун ясалган яшиклар ва бошқалар ишлатилади. Ишлатиладиган идишлар қуруқ, тоза, ҳеч қандай ҳиди бўлмаслиги ҳамда ҳар бир партия учун бир хил бўлиши керак. — қуритилган хўл мевалар, шохкуя ҳамда айрим қимматбаҳо ва оғир маҳсулотлар икки қават қилиб тикилган қопларда сақланади.

ДОРИВОР МЕВАЛАРНИ САҚЛАШ

- Доривор маҳсулотлар сақланадиган бино ва хоналар тоза, куруқ ва шамол ўтиб турадиган бўлиши лозим. Маҳсулотларга қуёш тушмаслиги ва хонанинг поли тахтадан, деворлари оқланган бўлиши шарт.
- Доривор маҳсулотлар сақланадиган хоналар ҳар куни тозаланиб турилиши, хона ҳарорати 10—15°C бўлиши лозим.
- Қуритилган мевалар, масалан, малина, черника ва бошқаларни ҳаво ўтиб турадиган жойларда сақлаш ёки маҳсулот миқдори кам бўлса осиб қўйиш керак. Бу меваларга ҳашаротлар ва кемирувчилар ўч бўлади. Шу сабабли тез қуртлаб кетиши мумкин.

АРПАБОДИЁН МЕВАСИ ВА МОЙИ – FRUCTUS ET OLEUM ANISI VULGARIS

- Аниссимон арпабодиён – **Pimpinella anisum L.**; селдердошлар – **Apiaceae**

ХI ДФ га кўра

- Маҳсулот ўзига хос хушбўй ҳидга ва ширин – ўткир мазага эга.
- маҳсулот намлиги 12%,
- умумий кули 10%,
- 10% ли хлорид кислотада эримайдиган кули 2,5%,
- синган ва пишмаган мевалар 5%,
- бошқа эфир мойли ўсимликларнинг хушбўй ҳидли ва арпабодиён бошқа турларининг мевалари аралашмаси 1 %,
- органик аралашмалар, жумладан, арпабодиён пояси аралашмаси ва бошқа ўсимликларнинг хушбуй ҳид бермайдиган мевалари 1%
- минерал аралашмалар ва тешигининг диаметри 1 мм булган элакдан ўтадиган қисмлар 1 % дан ошмаслиги керак.

Ишлатилиши.

- Арпабодиён меваси препаратлари ва мойи тиббиётда бронхит касаллигида балғам кучирувчи, ичак фаолиятини яхшиловчи, ел ҳайдовчи дори сифатида ҳамда фармацевтикада дорилар мазасини яхшилаш учун ишлатилади.
- Арпабодиён уруғидан олинган мой совун пиширишда кенг қўлланилади. Меваси ва эфир мойи озик-овқат саноатида, анетол эса парфюмерияда шлатилади.
- **Доривор препаратлар.** Арпабодиён эфир мойи. Арпабодиён эфир мойи кўкрак эликсирини ва нашатир арпабодиён томчиси таркибига киради.
- Арпабодиён меваси ич юмшатувчи ва кўкрак оғриғига қарши ишлатиладиган йиғмалар – чойлар таркибига киради.

ФЕНХЕЛ (ДОРИХОНА УКРОПИ) МЕВАСИ ВА МОЙИ -- FRUCTUS ET OLEUM FOENICULI

- Оддий фенхел (дорихона укропи) – **Foeniculum vulgare Mill.** (**Foeniculum officinalis All.**); селдердошлар – **Apiaceae**

ХI ДФ га кўра

- Маҳсулот ҳиди ва мазаси арпабодиён мевасининг мазасини ва ҳидини эслатади.
- маҳсулот намлиги 14 % ,
- умумий кули 10 % ,
- 10 % ли хлорид кислотада эримайдиган кули 1 % ,
- синган ва пишмаган мевалар 1 % ,
- эфир мойи бор бошқа ўсимликларнинг уруғ ва мевалар аралашмаси 1 % ,
- органик аралашмалар (таркибида эфир мойи бўлмайдиган ўсимликларнинг уруғ ва мевалари ҳамда дорихона укропининг маҳсулоти ҳисобланмаган қисмлари) 0,6 %
- минерал аралашмалар ҳамда тешигининг диаметри 1 мм ли элакдан ўтадиган майда қисмлар 0,5 % дан ошмаслиги керак.

Ишлатилиши.

- Дорихона укропининг меваси ва препаратлари юқори нафас йўллари яллиғланганда балғам кўчирувчи, ич юмшатувчи ҳамда ел ҳайдовчи дори сифатида меъда-ичак касалликлари ва метеоризм (ичакларда газ тўпланиши, қорин дам бўлиши) да ишлатилади. Баъзан мева ўт пуфаги ва буйрак тоши касаллигида ҳам қўлланилади.
- Эфир мойи фармацевтикада микстуралар таъмини яхшилаш учун ишлатилади.
- **Доривор препаратлари.** Мева кукуни (порошоги) сурги дори сифатида қўлланиладиган қизилмия илдизидинг мураккаб кукуни (порошоги) таркибига киради. Бундан ташқари, мева ел ҳайдовчи, ич юмшатувчи чойлар таркибига киради.
- Дорихона укропининг эфир мойидан укроп суви тайёрланади.

ҚОРАЗИРА МЕВАСИ ВА МОЙИ - FRUCTUS ET OLEUM CARVI

- Оддий қоразира - **Carum carvi L.**, селдердошлар – -
Ariaceae

Ишлатилиши.

- Қоразира мевасининг препарати ичак атониясини даволашда, оғриқ қолдирувчи ҳамда овқат ҳазм қилишни яхшилаш учун, меваси баъзан бошқа доривор ўсимликлар билан бирга сийдик ва ел ҳайдовчи восита сифатида, шунингдек, меъда касалликларида, мева суви эса ичак санчиғида (айниқса, болаларда), тиш оғриғида ва миозитда ишлатилади (баданнинг яллиғланган жойига суртилади).
- Қоразира меваси озиқ-овқат, парфюмерия ва бошқаларда ҳам катта аҳамиятга эга.
- **Доривор препаратлари.** Қоразира меваси, эфир мойи (қандга 1-3 томчи томизиб истеъмол қилинади) ва мева суви. Меваси меъда йиғмалари-чойлари таркибига киради.

АРЧА ҚУББАСИ – FRUCTUS JUNIPERI (BACCAE JUNIPER) JUNIPERI BACCARUM

- Оддий арча – **Juniperus communis L.**; арчадошлар (сарвиндошлар) – **Cupressaceae**

Ишлатилиши.

- Қубба препаратлари сийдик ҳайдовчи, сийдик йўлларини дезинфекция қилувчи, балғам кўчирувчи ҳамда овқат ҳазм қилиш жараёнига ёрдам берувчи дори сифатида ишлатилади.
- Эфир мойининг эритмаси ва суртмаси бод касалликларида терига суртилади. Бу мой бактериоцидлик хусусиятига эга.
- Арча баргидан олинган эфир мойи фитонцид таъсирга эга бўлганидан трихомонад колпитда қўлланилади.
- Қубба озиқ-овқат саноатида ҳам ишлатилади.
- **Доривор препаратлари.** Дамлама, эфир мойининг спиртдаги эритмаси ва суртмаси.
- Қуббалар сийдик ҳайдайдиган йиғмалар – чойлар таркибига киради.

ОЛХА ҒУДДА МЕВАСИ -FRUCTUS ALNI

Кулранг олха - *Alnus incana* Moench., қора (ёпишқок)
олха - *Alnus glutinosa* Gaertn.; қайиндошлар -
Betulaceae

ХІ ДФ га кўра

- Ғудда мевалар узунлиги 20 мм, диаметри 13 мм гача бўлиб, улар тухумсимон шаклга эга. Маҳсулот ҳидсиз ва қора рангли бўлиб, буриштирувчи мазаси бор.
- Маҳсулот намлиги 12%, умумий кули 3,5%, 10% ли хлорид кислотада эримайдиган кули 1%, шохчалар ва мевасиз ғудда бандлари 1%, 15 мм дан узун бўлган шохчали ғудда мевалар 3 %, тешигининг диаметри 1 мм ли элакдан ўтадиган майда қисмлар 3 %, органик аралашмалар 0,5% ва минерал аралашмалар 1% дан ошиқ ҳамда ғудда мевалар таркибидаги ошловчи моддалар миқдори 10% дан кам бўлмаслиги керак.
- **Кимёвий таркиби.** Маҳсулот таркибида ошловчи моддалар (жумладан 2-5 % галлотанин 4 % гача галлат кислота) бўлади.

ЧЕРНИКА МЕВАСИ - FRUCTUS MYRTILLI

- Оддий черника - *Vaccinium myrtillus* L.; эрикадошлар - *Ericaceae*

ХI ДФ га кўра

- Маҳсулот ҳиди кучсиз бўлиб, нордон-ширин, бир оз буриштирувчи мазаси бор.
- маҳсулот намлиги 17 %,
- умумий кули 3 %,
10 % ли хлорид кислотада эримайдиган кули 0,8 %,
- поя ва барг аралашмалари 0,25 %,
- пишмаган, куйган ва мева бандидан тозаланмаган мевалар 1%,
- органик аралашмалар 2% дан (шу жумладан голубика ўсимлигининг меваси 1,5 %,
- еб бўладиган бошқа мевалар аралашмаси 0,5%) ва минерал аралашмалар 0,5% дан ошмаслиги лозим.

Ишлатилиши.

- Черника препаратлари буриштирувчи модда сифатида ич кетиш касалликларида (айниқса, болаларда) ишлатилади.
- Доривор препаратлари. Мевадан дамлама ва шарбат тайёрланади. Мева меъда касалликларида ишлатиладиган чойлар таркибига киради.
- Мевадан болаларга кисел ва компот пишириб берилади.

ТОҒ ЖУМРУТ МЕВАСИ – FRUCTUS RHAMNI CATHARTICAE (BACCAE SPINAE CEVINAE)

- Тоғ жумрут (итжумрут) – **Rhamnus cathartica L.**;
жумрутдошлар – **Rhamnaceae**

ХДФ га кўра

- Маҳсулот ҳидсиз, ширин-аччиқ мазаси бор. Маҳсулотда хом ёки куйган мевалар бўлмаслиги лозим.
- маҳсулот намлиги 14%,
- умумий кули 4%,
- пишмаган мевалар 4%,
- куйган мевалар 5%,
- шохчалари ва бошқа ўсимлик меваларининг аралашмаси 2%
- минерал аралашмалар 0,5% дан ошмаслиги керак.
- **Ишлатилиши.** Мева препаратлари сурги дори сифатида атоник ва спастик қабзиятда ишлатилади.
- **Доривор препаратлари.** Қайнатма ва дамлама.

